

Mitler insanoğlunun uzak geçmişine, yazılı kültür öncesine ait, nesilden nesile sözlü olarak aktarılan hikâyeler olarak tanımlanır. Mitler gerçek olmayan, ancak gerçeği eğretileme (metafor) içeren anlatımlarla yansıtan "kurgusal" hikâyeler aracılığı ile bir kültürün bilinmeyen geçmişteki olgulara, uygulamalara ya da inancına ilişkin dünya görüşünü açıklamaya çalışır. Her ne kadar mitler yazı öncesi toplumların sözlü anlatımları ise de, çağlar boyunca sanat ve edebiyat alanlarında, görsel ve yazılı ürünler aracılığı ile farklı yorumlarla yaşamın içinde temsil edilmişlerdir. Doğal olarak kültürün fizik mekândaki bir yansıması olarak kabul ettiğimiz mimarlık disiplini de, toplumsal pratikleri ya da inançları sürekli kılmak adına mitlerden etkilenmiştir. Evrensel geçerliği olan mitlerin görsel ve edebi sanatlar üzerindeki etkileri üzerine ve hatta Türk, Osmanlı-İslam mitolojileri üzerine yazılmış pek çok Türkçe kaynağa ulaşmak olasıdır. Buna karşın, mitler ile mimarlık ilişkisi üzerine yazılmış çok az sayıda Türkçe yayın olması önemli bir eksikliktir. Bu kitap, ister kökeni unutulmuş uzak geçmişe kadar uzansın, ister sonradan yaratılmış olsun, mitlerin, mimari geleneklerin ve mekân yaratma pratiklerinin oluşumuna etkisini ele almaya çalışmaktadır.

Özen Eyüce

MIT VE MİMARLIK

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

BAHÇEŞEHİR
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ISBN: 978-605-407930-1-1

9 786054 407930

BAHÇEŞEHİR
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ve
mimarlık

MİMARLIK VE MİTLER ÜZERİNE

Emine Özen Eyüce

Mimarlık tarihi, mimari çevrenin oluşumunda, zamana ve mekâna bağlı olarak pek çok farklı yaklaşımın var olduğunu gözler önüne serer. Mezopotamya zigguratlarından Mısır piramitlerine, Antik Yunan tasarım düzenlerinden (*Orders*), Roma'nın kubbe, kemer, tonoz sistemlerine, Selçuklu kervansaraylarından Osmanlı camilerine, her yapılı çevre ürünü, ilgili kültürün kendi gelenekleri, inançları ve ideolojileri çerçevesinde mekânı biçimlendirmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

20. Yüzyıl başlarından itibaren geçmişin arkaik kurallarına bağlı tasarım yöntemlerini reddederek yepyeni bir mimarlık anlayışını getirmek isteyen, bütünü ile akılcı, işlevselci ve seküler bir anlayışı dikte eden mimarlık yaklaşımı 60'lı yıllara değin tüm dünyada egemen olmuştu. Ne var ki, Modern Hareket olarak bilinen bu mimarlık ideolojisi 60'lı yıllarda yaygın tepkiler almaya başladı. 1972 yılında, Modern Hareket'in sembolü olarak kabul edilen St. Louis Missouri'de, Minori Yamasaki'nin tasarımı Pruitt Igoe konut kompleksinin bombalanarak yıkılması, Modern Mimarlığın düşünce yapısının ve mekân anlayışının da sorgulanmasına neden oldu.

Modern mimarlık yaklaşımlarına eleştirilerin başladığı yıllarda, MOMA (the Museum of Modern Art) Joseph Rykwert'in *On Adam's House in Paradise* (1972) adlı kitabını yayınladı. İlk(el)

insandan itibaren barınak kavramının izini süren Rykwert, kitabında Vitruvius'dan Le Corbusier'e değin pek çok mimar ve düşünürün görüşünü irdeleyerek, mimarlık tarihi boyunca, barınağın değişen teknik olanaklara rağmen değişmeyen anlamı ile ritüeller ve mimarlık arasındaki ilişkileri gözler önüne serdi. 70'li yıllarda mimarlık gündeminde etkili olan Rykwert gibi, yine 70'li yılların başında yayınladığı *Existence, Space and Architecture* (1971) adlı kitabı ile Christian Norberg-Schulz da olgubilim (*phenomenology*) ve varoluşçuluk (*existentialism*) bağlamında mimarlığı ve insan-mekân ilişkilerini sorgulamaya başladı. Ardından gelen *Meaning in Western Architecture* (1975) ve başlığı Latince "yerin ruhu" anlamına gelen mitik bir kavrama dayanan *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (1979) adlı kitapları ile Norberg-Schulz mimarlık disiplini içinde yepyeni tartışmaları başlattı. Mekânın anlamı ile insan ve evren arasında bütünlüğü sorgulayan Norberg-Schulz, insanın varoluşsal kökenlerinin mimarlığı daha anlamlı kıldığını ortaya koydu.

1976'da yayınlanan Brent C. Brolin'in *The Failure of Modern Architecture* ile, 80'li yıllar da yayınlanan Charles Jencks'in *The Language of Post Modern Architecture* (1980), Paolo Portoghesi'nin *Postmodern: The Architecture of Postindustrial Society* (1982) ve Alberto Pérez-Gómez'in *Architecture and the Crisis of Modern Science* (1983) adlı kitapları, endüstri sonrası toplumun modernite ile ilgili hoşnutsuzluklarını dile getirerek Modern Hareket olarak adlandırılan mimarlık düşünce ve pratiğinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kıldı. Her biri farklı açıdan eleştirse de, bu konudaki mimarlık literatürünün ortak noktası, Modern Hareket'in anlam taşımayan makine estetiğinin, tüm dünyada benzer örneklerini bulabileceğiniz kimliksiz kentlerinin, kalitesiz banliyölerinin, sadece asfalt ve binalardan oluşan, kolektif değerleri taşımayan kentsel çevrelerinin kimlik, aidiyet ve insan çevre ilişkileri bağlamındaki eleştirisi idi. Bu anlamını yitirmiş olma

durumunu, "metafizik boyut"un¹ eksikliğine bağlayan Pérez-Gómez, *Architecture and the Crisis of Modern Science* adlı kitabında şöyle eleştiriyordu:

"Pozitivist düşünce gizemi ve şiiri dışlayan bir noktaya geldiği için, çağdaş insan aklın sonsuz iktidarının illüzyonuyla yaşar. Çağdaş insan, genel olarak dünyada var olan, su ya da ateş, algılama ya da insan davranışları gibi tüm olguların 'açıklandığı' varsayıldığı için, kırılğanlığını ve merak etme kapasitesini unuttu. Birçok mimar için gerçeklik gösterişli bilimsel teorilere denk sayılırken, mit ve şiir genellikle rüyalar ve delilik ile eşanlamli kabul edildi. Başka bir deyişle, bir düşünce modeli olarak matematiksel mantık eğretileninin (metafor) yerine geçti.

...

Mimarlık pozitivist bilimin ideallerini benimseyince, güzel sanatların bir dalı olarak geleneksel rolünü reddetmek zorunda kaldı. Geçmişte kazandığı şiirsel içeriğinden yoksun kalan mimarlık ya bir basit teknolojik teorik problem sürecine, ya da sadece bir dekorasyona indirgendi."²

Bu tartışmalar, 20. Yüzyıl başından itibaren etkin olan mimarlık ideolojisinin öngördüğü biçim-işlev ilişkisi yerine, mimarlığın zaman içinde kaybettiği anlamı yeniden keşfetme çabası ile, biçim-anlam ilişkisinin sorgulanmasına yol açtı. Mimarlıkta anlam sorgulamaları mimarlığın antik kökenlerine uzanan arayışlara, unutulmuş ya da reddedilmiş olan mitlerin de yeniden gündeme gelmesine neden oldu. 80'li yıllardan itibaren değişen paradigmalar sonucu mimarlık gündeminde de etkin olan olgubilim (*phenomenology*), göstergebilim (*semiology*) ve yapısalcılık (*structuralism*) gibi kuramlar çağdaş insanın varoluşsal kökenlerini ve evrimini anlamaya çalışırken mit konusu yeniden tartışılır oldu. Ancak 19. Yüzyıldan bu yana gelişmekte olan rasyonalist

1 Kate Nesbitt, *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965 - 1995*, (Princeton Architectural Press, 1996), 30.

2 Alberto Pérez-Gómez, *Architecture and the Crisis of Modern Science* (Cambridge: MIT, 1983), 6. (çeviri yazara aittir).

düşünme biçimlerinin ve psikoloji, antropoloji, dilbilim gibi yeni bilim dallarının da katkısı ile mitler, 20. Yüzyıl başındakinden farklı olarak, mistisizmden öte özellikleri ile algılanmaya ve değerlendirilmeye başladı.

Bu noktada, mit ve mimarlık ilişkisine daha yakından bakmadan önce, mit kavramının ne olduğuna ve nasıl evrildiğine bakmak yararlı olacaktır.

Mit

"Mitler toplumsal rüyalar, rüyalar ise kişisel mitlerdir".

Joseph Campbell, *The Power of Myths*, 1988

Mit kelimesinin kökeni, 'geleneksel veya tekrar eden sözlü anlatımlar' anlamına gelen Latince *mýthos*, Yunanca *múthos* kelimesine dayanır. En geniş anlamı ile, bireyin veya toplumun hafızasında yer alan, ancak kökeni bilinemeyecek kadar eskilere dayanan hikâyeler olan mitler,

"Bir toplumun psikolojisini, geleneklerini ya da ideallerini betimleyen, tipik karakterler, kahramanlar ya da doğaüstü yaratıklar aracılığı ile doğayı ve doğal olanın görünümünü sözlü anlatımlarla aktararak bireylerin dünya görüşüne anlam katan, geleneksel, yarı gerçek veya kurgu hikâyeler"³

olarak tanımlanır. Sözlü anlatımlar çok daha eskilere, bilinmeyen zamanlara dek uzansa da, mitos'un kavramsal olarak Antik Yunan'da, MÖ. 5. Yüzyılın ortalarından itibaren⁴ kullanılmaya başladığı bilinmektedir.

Günümüzde pek çok kişi mitleri 'uydurulmuş' ya da 'hayal ürünü' anlatılar olarak kabul ederken, bazı bilim insanları da il-

kel toplumlarda doğal ve toplumsal olguları açıklamaya, ya da asıl gerçeklik olduğu kabul edilen doğal ve Tanrısal olguları anlaşılır kılmaya çalışan ve yaşamı organize etmeye kodlanmış hikâyeler olarak görürler. Öte yandan, tüm toplumlarda benzerlikler gösteren mitler, ilkel insanın, evrenin bilinemeyen bir geçmişte yer alan yaratılışına, işleyişine ve değişimine ilişkin sorularına açıklamalar getirmeye çalışır. Diğer bir deyişle, mitler Antik Yunan şairi Hesiodos'un evrenin yaratılışına ilişkin geçmişten gelen mitler üzerine kurguladığı, Tanrıların doğuşu ve evrenin yaratılışını açıklayan *Theogonia* adlı eserinde aktardığı gibi, başlangıçta var olan *Kaos*'dan *Kosmos*'a geçişi, yaratılan çarpıcı kişilikler aracılığı ile sembolleştirerek aktaran, yaratıcı ve şiirsel anlatımlardır.

Antik Yunan tarihçisi Herodot, mitlerin "Tanrılar çağı"⁵ temsil ettiğini varsayar. Olguları Tanrılar, Tanrıçalar ve olağanüstü güçlere sahip kahramanlar ile kişileştirerek yaratıcı hikâyeler aracılığı ile aktaran mitler, aynı zamanda dinlerin de başlangıcını oluştururlar. Bu Tanrısal ve olağanüstü kişiler ile oluşturulan gerçekler, eski toplumlarda tek gerçekliktir ve toplumların varlıkbilimleridir.⁶ Her kültürün tüm mitlerini kapsayan ve dünyayı algılamada bir model olma niteliğinde olan kendine özgü mitolojisi vardır.⁷ Batı dünyasında, çoktanrılı dinlerden tektanrılı dinlere geçişte, ezoterikler tarafından kutsal

5 Robert L. Fowler, *Mytos and Logos*, 46.

6 Metin And, *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitolojyası*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2010), 27.

7 Bu kavram her iki şekilde de kullanılmaktadır: Mitoloji ve mitolojya. Behçet Necatigil, Türklerin yaradılış mitoslarının halen Altay Türklerinde sürdürüldüğünü ve Rus Türkologlarından Radloff'un bu mitosları derlediğini belirtiyor (bkz. Behçet Necatigil, *100 Soruda Mitolojya*, İstanbul: Koç Yayınları, 1995, 15). Prof. Dr. Fuzuli Bayat ise, *Türk Mitolojik Sistemi* adlı kitabına başlarken Türk mitolojisinin ne kadar zengin ve bir o kadar da dağınık olduğundan bahseder. İslamiyetin kabulünden sonra yeniden yorumlansa da, bu mitlerin hâlâ yaşamaya devam ettiğini belirtir (bkz: Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi*, Cilt 1, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007). Emel Esin, *Türk*

3 *The American Heritage Dictionary of English*, <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=online> (çeviri yazara aittir)

4 Robert L. Fowler, "Mytos and Logos," *Journal of Hellenic Studies* 131 (2011): 45. <http://www.jstor.org/stable/41722132>

kitaba aykırı olmayacak şekilde uyarlanmış olan mitolojik anlatılar, edebiyat ve görsel sanatlarda yaşamaya devam etmiştir. Üstelik, insana ve doğaya ilişkin, zamanın süzgecinden geçerek netleşmiş güçlü zaaf ve tutkular ile olguları aktaran bu anlatılar sanatın da esin kaynağı, hatta itici gücü olmuşlardır. İslamiyetin kabulünden sonra yeniden yorumlanan mitoslar, resim, heykel gibi görsel sanatların dışlanması sonucu sadece sözlü ve yazılı kültürde yaşamaya devam ederken, Osmanlı minyatürlerinde görsel ifadesini bulduğu görülür.⁸

Zaman içinde bu kurgulanmış hikâyelerde insanüstü güçlerle açıklanan ve semboller aracılığı ile anlatılan olgular, gözlemler ve mantıksal çıkarımlar sonucu doğal nedenlere bağlı olarak açıklanabilir hale gelir. Bu süreç, antik Yunan kültüründe “Tanrılar çağı” olarak tanımlanan “mýthos”dan, rasyonel düşünme biçimleri ve mantığın gelişmesi olarak kabul edilen “logos”a geçişi ifade eder. Mitos ve logos karşıtlığı antik Yunan kültüründe birlikte var olmaya devam etmekle birlikte, mitoslar Hesiodos ve Homeros gibi erken dönem Yunan düşünürleri ile temsil edilirken, logos ise “pre-Sokratik filozoflar” ve sonrasında Sokrates, Platon, ve Aristoteles ile temsil edilirler.⁹ Ne var ki, Plato’nun tercih kendine bırakıldığında gençlere anlatacağı hikâyelerde, “Bir zamanlar...” diye başlayan, daha büyüleyici ve daha zarif olduğunu düşündüğü mitosu tercih ettiği de bilinmektedir.¹⁰ Bu nedenle de mitlerin ne anlattığı değil, onlarla kime ne anlatılmak istendiği daha önemlidir. 19. Yüzyılın sonunda, Lethaby’nin de ifade ettiği gibi:

Kozmolojisine Giriş (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2001) adlı kitabında eski Türklerin kâinat üzerindeki görüşlerini araştırırken, Metin And, *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitolojyası* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010) adlı kitabında bu mitosların Osmanlı minyatürlerindeki izini sürüyor.

8 Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojisine Giriş*, Cilt 1, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011, 15.

9 <https://mythoslogos.org/2014/12/21/what-is-mythos-and-logos/comment-page-1>

10 Mitchel H Millier, *The Philosopher in Plato's Statesman* (The Hague: Martinus Nijhoff, 2012), 44.

“Şu anda büyük ölçüde mitoloji olarak kabul edilen şey, bir zamanlar doğanın açıklanmasıydı. Bu bakımdan bu zihinsel yolculuğun kendisi eski ve sanatsal bir coğrafyayı ve gençler için Hercules, Theseus ve Jason’ın astronomi hikâyelerini anlatır.”¹¹

Ne var ki, Batı’da, ortaçağın dine dayalı dogmatik düşünme biçimlerinin yerini aklın üstünlüğünü, sorgulamayı, araştırmayı üstün gören bilimsel düşünme ve bilgi üretme biçimlerinin alması, diğer bir deyişle, *logos*’un ön plana çıkması ile, insanoğlunun doğayı algılama biçimi değişti. Üstelik, İspanyol altın çağına bir parçası olan keşifler ile Avrupa’nın uzak denizlere açılması, Doğu Roma’nın yıkılması ve Rönesans da insan-doğa ilişkisinde kırılmalar yarattı. Örneğin, keşfedilen coğrafyalardaki ilkel olarak kabul edilen insan topluluklarının davranış biçimleri, inançları ile insan ve hayvan bedenlerindeki farklılıklar, yeni ve farklı coğrafyalar, ilkel kabilelere ve sonsuz hazinelere dair yeni mitler oluşturdu. Tüm bu gelişmeler 18. Yüzyılda modern dünyanın doğuşunu hızlandırarak yeni bir çağı başlattı. Aydınlanma dönemi olarak bilinen bu dönem pek çok alanda dünyaya bakışı değiştirirken, insanın doğa karşısındaki konumunu etkiledi. İnsanoğlu, kendisini doğa karşısında ortaçağa göre farklı konumlandırmaya, diğer bir deyişle doğa karşısında aciz olmaktan çıkıp onu anlamaya, araştırmaya ve kurallarını keşfetmeye başladı. Bilinemeyen, korkulan ve semboller aracılığı ile açıklanmaya çalışılan doğa ya da dışarıdaki gerçeklik, insanın doğayı bilimsel açıklamalar ışığında farklı algılayabilmesi sonucu, mitler de giderek geçmişteki önemini yitirdi. Hatta 17. Yüzyılın barok bilimi ve Bacon, Descartes, Newton Spinoza, Leibniz gibi önemli bilim adamı ve düşünürlerin doğa olaylarını bilimsel yöntemler aracılığı ile, neden-sonuç ilişkilerini yorumlamaya ve açıklamaya çalışarak anlamak ve aktarmak çabası, o güne değin süregelen ve doğal olayları açıklamaya çalışan mitolojik anlatıların, ilkel toplumların ürettiği batıl itikat ya da inanışlar olarak kabul edilmesine yol açtı. Bilimin ancak duyuru-

11 W. R. Lethaby, *Architecture, Mysticism and Myth* (London: Percival & Co., 1892), 21. <https://archive.org/details/cu31924008729349> (Çeviri yazara aittir)

lar dünyasına -görme, koku alma, tatma ve dokunma- sırtını dönerek var olabileceği, duyuların aldatıcı olabileceği, oysa gerçek dünyanın sadece akıl yoluyla kavranabileceği düşüncesi, mit kavramının ve mitolojinin dışlanması yol açtı. 19. Yüzyılın ikinci yarısına değin mit ve mitoloji kavramları, neredeyse bütünü ile, bilimsel düşüncenin dışladığı kavramlar olarak kaldı. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, yukarıda da değinildiği gibi, insan doğası ve zihinsel yapısı ile, insan topluluklarının inanç sistemlerini, ritüellerini anlamaya, analiz etmeye yönelik bilim dallarının gelişmeye başlaması sonucu, ilkel toplumlar üzerine yürütülen çalışmalar mitolojik düşünme biçimlerinin süregelen varlığının fark edilmesine neden olurken, mit konusunun da gündeme taşınmasını ve yeniden tanımlanmasını gerekli kıldı.

Nitekim, psikanalizin babası sayılan Sigmund Freud'un (1856-1939), psikoseksüel travmaları hem bilinçaltı hem de "baskılanmış düşüncelerin sembolik yansıması" olarak mitlere ve özellikle antik Yunan mitlerinden Kral Oidipus mitine dayandırması ile, mitler bilimsel çalışmaların da konusu olmaya başladı. Mit konusunda bir diğer gelişme, İsveçli psikanalist Carl Gustave Jung'un (1875-1961) mit ile bilimi karşı karşıya koyan ve mitleri ilkel olarak görenlere karşı, toplumların kolektif bilinçaltının olduğunu ve bunun ardında, kökeni evrensel mitoslara uzanan "arketipler"in, "davranış ve algıları etkileyen içgüdüsel örüntülerin var olduğunu" açıklaması oldu. Jung'a göre, modern insanın bilinçaltı sembol üretme kapasitesini koruyor¹² ve ilkel insanın inanç ve ritüellerinde ifadesini bulan bu semboller insanın tüm deneyimlerini ve davranışlarını etkiliyordu.

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren mit konusuna bakış açısının değişmesi ile o güne kadar ağırlıklı olarak Yunan mitleri üzerine odaklanan çalışmalar, diğer kültürlerin mitolojilerine ve hatta ilkel olarak kabul edilen topluluklar üzerine yoğunlaştı. Bu dönemde, etkin olmaya başlayan işlevselci (fonksiyonalist) kuram

çerçevesinde mitleri ele alan Polonyalı antropolog Bronislaw Malinowski (1884-1942), Avustralya yerlileri arasında yaptığı çalışmalar sonucu, mitlerin insan davranışları için bir nevi model ya da "sözleşme" olduğunu ve ortak toplumsal işlevleri etkilediğini vurguladı. Jung gibi, tüm mitleri ilkel insanın yerleşmiş deneyimlerin ve kurumların olumlanması olarak kabul eden Malinowski'ye göre,

*"Mitos, ilkel kültürde vazgeçilmez bir işlevi yerine getirmektedir. İnancı ifade eder, destekler ve kodlar; ahlaki korur ve güçlendirir; insanın yönelimleri için pratik kurallar içerir ve bunların etkinliğini sağlar."*¹³

Dolayısı ile mitler sadece uydurulmuş hikâyeler olmayıp, toplumsal düzenleyici kodlardır.

Bir diğer antropolog Claude Lévi-Strauss (1908-2009) ise, *"Structural Study of Myth"* yazısında yapısalcı bir yaklaşım içinde, miti tüm dünya üzerinde var olan formel ilişki biçimlerinin ardındaki yapısal işleyiş olarak tanımlar. Lévi-Strauss çeşitli kültürlerin geleneksel halk edebiyatlarında yer alan ve *mytheme* adını verdiği birimler aracılığı mitleri analiz ederek aralarında zıtlıklar ilişkisi kurar; doğa / kültür, ya da ben/ öteki gibi bazı ikili karşıtlıklar oluşturur. İnsan beyninin tüm algıları zıtlıklar biçiminde organize ettiği ve bu karşıtlıkların da evrensel olduğunu belirtir. Mitleri bu evrensel strüktürlerin benzer sembollerle kodlanmış kültürel dönüşümleri olarak ele alan Lévi-Strauss, ritüel ve miti "ilkel" insana ilişkin bir konu olmaktan çıkarıp yapısalcı bir anlayışla ele alarak çağdaş toplumların da anlamlama (*signification*) sistemleri ile ilişkilendirir.¹⁴

13 Bronislaw Malinowski, *Myth, Science and Religion and Other Essays* (Boston, Massachusetts: Beacon Press 1948): 79 (çeviri yazara aittir).

https://monoskop.org/images/4/41/Malinowski_Bronislaw_Magic_Science_and_Religion_and_Other_Essays_1948.pdf

14 Graham Allen, *Routledge Critical Thinkers: Roland Barthes* (London: Routledge, 2003), 60.

12 Carl G. Jung, *Man and His Symbols* (Dell Publishing, 1968), 98.

Mit ve mitoloji önceleri sadece teolojinin ilgi alanında iken, kendi zamanında çok da etkili olamayan 17. Yüzyıl İtalyan düşünürü Giambattista Vico'nun (1668-1744) dilin bir tarihsel bilgi kaynağı olarak görülebileceği konusundaki anlayışından etkilenen 19. Yüzyıl edebiyat ve dilbilimcileri de dil ve mitoloji arasındaki ilişkiler üzerinde durmaya başladılar. Vico'dan etkilenen 20. Yüzyıl filozofu Ernst Cassirer (1874-1945) ilkel insanın genel olarak bulunduğu yere ve dünyaya tutumunu "mitolojik sembolik form" olarak adlandırır. Cassirer'e göre,

"Tüm insanlık kültürü, dünyanın değişen olguları karşısında düzen kurmak, tutarlılık sağlamak ve anlamlandırmak için ürettiği beş farklı "sembolik form" un ürünüdür. ... Bunlar, kültürün oluşumunda eşit derecede etkili olan, mit ve din, sanat, dil, tarih ve bilimdir."¹⁵

Bu ifade biçimlerinin en eskileri dil ve mit gibi görünüyor. Her ikisi de tarih öncesinden kaynaklanıyor ve yaşları tahmin edilemiyor. Cassirer'e göre

"Dil ve mit, özgün ve birbirinden ayrılamayan ilişkiler içinde, zamanla aynı kökten uzayan sürgünler gibi giderek bağımsız unsurlar olarak geliştirmişler. Dil ve mit, kökeninde (doğa ve insan hakkındaki) basit sezgisel deneyimlerin benzer zihinsel süreçlerden geçerek sembolik formlara aktarılması güdüsü olan ikiz oluşumlardır."¹⁶

Nitekim, mitler ve dil arasındaki ilişki, yaşayan bir dilin içinde mitlerin günümüze değin yaşadığını ve hatta günümüz bilimsel çalışmalarında kullanılan "kozmos", "başlangıç", "hiçlik" ya da "bölünemeyen madde" gibi kavramların mitlerden kaynaklandığını göstermiştir. Her ne kadar uydurulmuş/kurgulanmış ve sembollerle ifade edilmiş olsa da, mitler evrenin yaradılışına ilişkin kuramların da ilk çıkış noktalarını oluştururlar. Bu bağlamda mitoloji felsefenin ve modern bilimin gelişimi için de gerekli çerçevesi oluşturmuştur denilebilir.

15 Iris Aravot, "Narrative-Myth and Urban Design," *Journal of Architectural Education* 49, No. 2 (Nov., 1995): 79 (çeviri yazara aittir).

16 Ernst Cassirer, *Language and Myth* (New York: Dover Publications, 1953), 88 (çeviri yazara aittir).

Mit konusunda bugüne değin pek çok tanım yapılmasına karşın, Levi-Strauss'un "*Structural Study of Myth*" adlı makalesinde de değindiği gibi, "teorik bakış açısı ile, (mitoloji alanında) durum elli yıl öncesi ile aynıdır, yani kaotiktir. Mitler, hâlâ çelişkili şekillerde: kolektif hayaller, bir çeşit estetik oyunun çıktısı ya da bir ritüelin altyapısı olarak yorumlanmaktadır."¹⁷ Bugün daha az da olsa, geçerliliğini koruyan bu 'kaotik' olma durumu, aslında her disiplinin "mit" kavramını kendi bakış açısından tanımlamaya çalışmasından da kaynaklanıyor. Mitoloji ise, William Doty'e göre,

"Metafor ve semboller, grafik imgeler ve duygusal inanç ve katılım aracılığı ile, gerçek, deneyimlenmiş dünya ile, bu dünya üzerinde insanlığın rolünü ve ilişkilerini en eski çağlardan yola çıkarak aktaran, kültürel açıdan önemli imgesel öyküleri kapsayan bir mitler ağından oluşur."¹⁸

Mitolojiler, bir kültürün siyasi ve ahlaki değerlerini aktarabilir; bireysel deneyimleri evrensel bir perspektif içinde, doğal ve kültürel düzenlere göre yorumlama sistemleri sunabilirler. Mitlerin oluşturduğu karmaşık ağ içinde pek çok alt başlık bulunmaktadır. Bu alt başlıklardan bir tanesi olan ritüel mitleri, mitler ile din ya da kutsal arasındaki ayrılmaz ilişkiyi ortaya koyar. Mircea Eliade'ye (1907-1986) göre, dinsel ritüeller, her şeyin ortaya çıktığı mitik geçmişteki zamanın başlangıcını yeniden gerçekleştirmektedir.¹⁹ Mitler simgesel sözlü anlatımlar iken, ritüeller simgesel eylemlerdir. Eliade'ye göre bu simgesel anlatımlar bugün dahi yaşayan kültürün bir parçası olmaya devam etmektedir ve psişik güncellikten hiçbir zaman kaybolmazlar.²⁰

17 Claude Lévi-Strauss, "Structural Study of Myths," *The Journal of American Folklore* 68, No 270 (Ekim, 1955): 428.

18 William G. Doty, "Mythophiles' Dyscrasia: A Comprehensive Definition of Myth," *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 48, No. 4 (Dec., 1980): 533.

19 Mircea Eliade, *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion* (New York: A Harvest Book Harcourt, Brace & World, Inc., 1987), 69.

20 Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler* (Ankara: Gece Yayınları, 1992): XXV.

Öte yandan, rasyonalist düşüncenin dışladığı, ancak günümüzde artık varlığı, önemi ve sürekliliği reddedilemeyen mitlerin daha farklı bir açıdan ele alındığını görüyoruz. Nitekim Roland Barthes, *Mythologies* adlı kitabının "*Myth Today*" adını taşıyan ikinci bölümünde miti mistik özelliklerinden arındırarak iletişim sisteminin parçası olan ve anlam taşıyan bir anlatım olarak tanımlıyor. "Anlam ileten anlatım ise, sadece sözel olanla kısıtlanamaz" diyen Barthes, anlam ifade eden her sembolü (söylenen veya yazılı metin ve imge, fotoğraf, sinema, spor, gösteriler, reklam tasarım vb. ve hatta güneşlenme gibi insani işlemler) dahil ederek mit algısının sınırlarını genişletiyor. Barthes'a göre mit her ne kadar doğal ve zamanlar üstü bir kavram ise de, aslında tarih içinde belirli bir dönemin ideolojik görüşünün ifadesidir. Bu tanıma göre, Barthes için her kültür ürününün anlamı vardır ve bu nedenle herhangi bir kültürel ürün mitolojik analiz ve incelemenin konusu olabilir.

Günümüzde mitlerin mistik özelliklerinden öte, insanın doğayı algılama, kodlama, yorumlama ve sembolik dile aktarma biçiminin ilk örneği olarak kültürel yapının ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmektedir. Özellikle mit ve dil arasındaki ilişkileri anlamaya çalışan ve miti dinler tarihinin ötesinde ele alan çalışmalar, kökeni yaradılışa uzanan mitlerin, farkında olmasak da hâlâ yaşadığını göstermektedir. Mitoloji alanında yapılan çalışmalara göre, mit bir düşünce tipi ve tüm insan kültürel ve toplumsal sistemlerinin altında yatan evrensel yapısal ilkelerin işleyişinin bir örneğidir. Günümüzde yaratılan mitler ise, birlik, beraberlik yaratma amacı ile, belirli ideolojileri topluma benimseten, mevcut kurumları olumlayan, meşrulaştıran ya da eleştiren, reddeden kurumsal kurgulardır.

Çocukluğumuzdan itibaren duyduğumuz hikâyelerle öğrendiğimiz, nesilden nesile aktararak bireylerin ve toplumların kabul edilebilir davranış biçimlerini, yaşam pratiklerini, ahlaki değer yargılarını etkileyen mitler, sadece mesaj ileten anlatılardan

(edebi, sanatsal ya da günlük hayata dair şeylerden) ibaret olmakla kalmayıp, giderek yaşadığımız çevrelerin biçimlenmesinde de etkin olur. Çoğu zaman kökeninde yer alan mitler hatırlanmasa da, mitlerin etkisinde oluşmuş pek çok mimari gelenek, kod ya da norm ve hatta mesleki sözcükler sürekli yinelenerek günümüze değin yaşamaya devam etmiştir. Pérez-Gómez'e göre, Batı mimarisinde mitler Rönesans sonlarına kadar açıkça, 17. ve 18. Yüzyıllar boyunca örtük olarak varlığını sürdürmüştür.²¹

Mimarlık ve Mitler

"Tüm ırklara, tüm toplumlara ve tüm ülkelere uygun, değişmeyen semboller var mıdır?"

(César Daly)

Kitabımız mit konusunu ülkemizden seçilmiş örneklerle ele alacağı için, bu metinde kısaca mimarlık ve mitler arasındaki ilişkinin varlığına, sürekliliğine, kökenlerine ve günümüzde mit konusuna nasıl yaklaşıldığına değinilecektir.

Mimarlık ve mitler arasındaki ilişki insanlık tarihi kadar eskilere dayanıyor. Bu ilişki, ilkel insanın doğa ile kurduğu ilişkiler, onu algılama biçimi, deneyim ve edinimleri sonucu çevresini yeniden yaratma sürecinde doğayı bir model olarak kullanmasından kaynaklanıyor. Mimarlık tarihi incelendiğinde, Platon'dan itibaren, mükemmel olan "doğa" kabulünden yola çıkarak doğada her şeyin sayısal ya da geometrik kurallarla düzenlendiği, bu nedenle sanatın da bu gerçeği (doğayı) taklit etmesi gerektiği görüşü mimarlık için de geçerli bir yaklaşım olmuştur.

William Richard Lethaby (1857-1931) *Architecture, Mysticism and Myth* (1892) adlı kitabında mimarlığın *makrokosmosun* bir yansıması olduğunu ve gerçek-dünya mimarisinin sembolizmi-

21 Alberto Pérez-Gómez, *Architecture and the Crisis of Modern Science*, 9.

nin hikâyelerde, mitlerde ve folklorda betimlendiğini aktarır.²² 20. Yüzyılın ilk çeyreğinin önemli kuramcılarında biri ve modern mimarlığın öncülerinden olduğu kabul edilen²³ Lethaby, geçmiş deneyimleri geleceğe aktarırken, gerçeğin mitopoetik²⁴ yönlerini deşifre eder. İlkel insanın kozmos algısına ilişkin farklı kültürlerden örnekler veren Lethaby, kozmik düzen ile insan eliyle yapılan yapılar arasında bir ilişkinin ya da tepkinin varlığını ve çağlar boyunca mimarlığa etkisinin görmezden gelinemeyeceğini savunur.²⁵

Kozmos'un algılanması ve bir dünya modelinin ortaya konmasında hemen hemen tüm mitolojik sistemlerde ortak olan model, üç bölümlü evren görüşüdür.²⁶ Yukarı, orta ve aşağı dünyalardan (gök, yer ve yeraltı) oluşan evren, dört yönü (kuzey, güney, doğu, batı) işaret eden eksenlere sahiptir ve eksenlerin kesim noktasında göğe yükselen bir kutsal yer alır. Yerin merkezini simgeleyen bir düşey eksen -axis mundi- üç dünyayı birbirine bağlar. Bu eksenin aynı zamanda güneş ışığının içeriye girişine olanak sağlayan gökyüzündeki açıklık olduğuna inanılır. Tamamen düzlemsel olarak kabul edilen orta dünya, antik Yunan mitlerinde etrafı *Oceanus* denen, sularla çevrili bir kara parçasıdır. Bu suların ötesinde, bilinmeyen, korkulan ve kötü olanlar vardır, yani "tek kelime ile kaos, ölüm ve gece."²⁷ Nitekim, Rönesans'da dahi ideal kent planı tasarımlarında etkin olan

Platon'un dairesel planlı *ideal kenti*, aslında mitolojik evren algısının ve geometrisinin bir yansımasıdır.

Mitolojik hikâyelerde yer alan üçlü evren (gök, yer, yeraltı) kurusunun merkezinde yer alan ve bu üç dünyayı birbirine bağlayan düşey eksen -axis mundi- dünyanın merkezinde bulunan bir dağ, göğe kadar çıkan bir direk ya da yaşamın, refahın, bolluğun sembolü olan dünya ağacı olarak üç farklı şekilde yorumlanmıştır.²⁸ Mitolojik anlatılarda sıkça karşılaşılan her üç figürün de mimarlık tarihinde karşılıklarını bulmak mümkündür. Bu bağlamda, kozmik bir dağa karşılık gelen Babil Kulesi miti, mimarlıkta da etkin olan, dillerin kökenini açıklamaya çalışan etiolojik²⁹ bir mittir.

"Tevrat'a göre Hz. Nuh'un torunları Tanrı'ya ulaşmak için bir kule yaparlar. Tanrı, yanına gelecekleri için bundan rahatsız olup, kulede çalışanların her birine ayrı bir dil verip anlaşmalarını ve kulenin yapımını engeller."³⁰

Mitolojide *ziggurat* -Tanrıdağı- olarak bilinen, evreni ve yedi katı ile yedi gezegeni simgeleyen bu yapı, Mezopotamya kent mekânının en temel elemanıdır.

Flaman sanatçı Pieter Brueghel'in (Baba) 1563'te yaptığı Babil Kulesi tablosu, mitin Rönesans'taki sürekliliğinin göstergesi olurken, günümüzde ironik bir biçimde farklı dillere sahip kültürleri bir araya getiren Strasburg Avrupa Birliği Parlamento Binası'nın da esin kaynağı olmuştur.

Merkezin önemi ve merkezdeki yer ile göğü birleştiren dağın kutsal tapınakla eş tutulmasının etkileri, tarih boyunca kent

22 William Richard Lethaby, *Architecture, Mysticism and Myth*, (London: Percival & Co., 1892): 21.

23 Fiona MacCarthy, "Lethaby, William Richard (1857-1931)," *Oxford Dictionary of National Biography*.

24 Mitopoeik / mitopoetik - amaçlı ve bilinçli mit üretme edimi.

25 William Richard Lethaby, *Architecture, Mysticism and Myth*, 21.

26 Hemen her kültürde ortak olan kozmolojik dünya modeli ve varoluşsal mekânın tanımlamaları için bkz. Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi*, Cilt 1 (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007): 28-37; Mircae Eliade, *İmgeler ve Simgeler* (Ankara: Gece Yayınları, 1992): 16-20; Christian Norberg-Schulz, *Existence, Space and Architecture* (New York: Preager Publishers, 1971): 17-23.

27 Mircea Eliade, *İmgeler Simgeler*, 16.

28 Mircea Eliade, *İmgeler Simgeler*, 22 ve Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi*, 44.

29 Etiolojik mitler: mitolojinin alt dallarından biridir. Gerçek ya da hayal ürünü bir olgunun, bir kurumun, bir adın, bir nesnenin kökeni ve nedenini açıklayan öykülerdir. Metin And, *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2010): 28.

30 Metin And, *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 28.

mekânının da biçimlenişinde de görülür. 20. Yüzyılın başında, geçmişin mitolojik hikâyelerini reddeden mimarlık düşüncesine rağmen, modern hareketin ve Alman ekspresyonizminin öncülerinden Bruno Taut, 1919'da *Die Stadtkrone* adıyla yayınladığı makalelerinde, yerleşmenin merkezinde yer alması gereken baskın bir yapıdan bahseder. Geçmiş kültürlerde böyle bir merkezi yapının varlığını vurgulayarak, modern kentin onsuz başsız bir bedene benzeyeceğine dikkat çeker.³¹ Aslında bu, analogik bir yaklaşım içinde baskılanmış bir merkez mitinden başka bir şey değildir.

Bir diğer dünya eksenini *-axis mundi-* ise, bugün dilimizde “orta direk” olarak yazayan dikmedir.

“... Kuzey Amerika ve Arktik Kuzey Asya ilkel halklarının barınaklarında, yer ile göğü birbirine bağlayan, *axis mundi* -kozmetik dikme ya da dünya ağacı- ile benzeşen bir orta dikme buluyoruz. Diğer bir deyişle, (yaratılış mitlerine dayalı ç.n.) kozmetik sembolizm tam da barınağın yapısında görülür. Ev evrenin bir imajıdır. Gökyüzü merkezi bir dikme tarafından desteklenen geniş bir çadır olarak tasarlanmıştır, çadır direği veya merkez direği, dünyanın sütunlarına benzetilir.

...

Ayrı sembolizm, Orta Asya çoban yetiştiricileri arasında da korunmuştur, ancak burada, merkezi dikmeli konik çatılı barınağın yurt ile değiştirilmesi, direğin mitik-ritüel işlevi, dumanın çıkacağı bir üst açıklığa aktarılmıştır.³²

Yer ile göğü birbirine bağlayan üçüncü *axis mundi* olarak kabul edilen ağaç, ilkel barınağın orta direği ile özdeşleştirildiği için kozmetik sembolizmi olan önemli bir elemandır. Mimarlığın başlangıcını sorgulayan çalışmalar incelendiğinde, özellikle insanın ilk barınağını nasıl oluşturduğu konusunda doğayı model olarak kabul eden Vitruvius'un ilkel barınak imgesi de asıl gerçek olarak

31 Denis Sharp, *Modern Architecture and Expressionism*, (New York: George Brazillier, 1966), 92.

32 Mircea Eliade, *The Sacred and the Profane*, 53 (çeviri yazara aittir).

kabul edilen doğadan esinlenmeyi doğrular niteliktedir. İlk Roma İmparatoru Augustus zamanında yaşadığı bilinen Vitruvius, İngilizceye *Ten Books on Architecture* olarak tercüme edilen *De Architectura* adlı kitabında, mimarlığın mitik kökenlerini doğanın ağaç dalları ile ürettiğini örnekleyerek açıklamaya çalışır.³³ Adrian Forty'e göre:

*Mimarlık alanında Vitruvius'un ilk yapı miti ve antik Yunan düzenlerinin (The Orders) kökenleri (üzerine yazdıkları), mimarlığı insanlığın ilk 'doğal' durumuna bağlayacak açıklamalar için uygun desteği sağlayarak, Rönesans'a değin mimarlık yazınında popüler olmuştur.*³⁴

İlk yapı ve ilkel kulübe miti, *etiolojik* mitoslardan biri olarak, insanlığın yerleşik düzene geçiş sürecinde mimarlık etkinliğinin nasıl başladığını doğadan esinlenme aracılığı ile açıklamaya çalışır. Esinlenme biçimi farklı yorumlansa da, *logos*'un ön plana geçtiği 18. Yüzyılda dahi, kökeni doğa olan mimarlık söylemlerinin devam ettiği görülür.³⁵ İlkel kulübe miti, mimarlık etkinliğinin bilinmeyen geçmişteki kökenine dair bir kurgu hikâyeye olabilir ama ilk insanın var olma becerisinin de bir sembolüdür.

Antikiteden itibaren sütun ile de ilişkilendirilen ağaç sembolizminin, Lethaby'yi doğrular nitelikte, modern mimarlığın önemli isimlerinden Frank Lloyd Wright'ın söyleminde de yer aldığını görüyoruz:

33 Vitruvius, *Ten Books on Architecture*, trans. by M.H. Morgan (New York: Dover Publications, 1960); Order'ların kökeni ile ilgili geniş açıklama için Bkz: George L. Hersey, “*Vitruvius and the Origins of the Orders: Sacrifice and Taboo in Greek Architectural Myth*”, *Perspecta*, Vol. 23 (1987): 66-77.

34 Adrian Forty, *Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture*, (Londra: Thames & Hudson, 2012), 221 (çeviri yazara aittir).

35 Marc-Antoine Laugier'nin *Essai Sur l'Architecture* (1753) kitabı bu esinlenmeyi taklit yerine, doğanın yasalarını ve süreçlerini rasyonalist bakış açısı ile ele alan bir yorumla bir ilkel kulübe önerisi yapar. Bkz. Adrian Forty, *Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture*, 221.

"Bulunduğu yerden büyümesi ve zeminden gün ışığına çıkması, herhangi bir organik binanın doğasıdır - zeminin kendisi de binanın temel bileşenlerinden biri olarak görülür. Ve o zaman, biz de organik olan yeni bir bina idealine sahip oluruz. Doğanın ortasındaki bir ağaç gibi onurlu bir bina."³⁶

Wright'ın bu söylemine rağmen, 20'ler modernizmi seküler, rasyonalist düşünce yapısı içinde, mitlerin ya da mit yaratımının rasyonaliteye karşı bir duruş olduğu görüşü ile, mistisizmle ilişkilendirdiği için, yukarıda değinilen mitolojik yaklaşımları dışlar. Ancak ilkel dünyaya ait mitler, Wright'ın ağaç sembolizminde olduğu gibi, üstü örtülü biçimde etkisini sürdürmeye devam eder. Yine de antik kültürlerin mitlerinin reddedilmesi, yeni mitlerin üretilmesini engellemez. Nitekim yukarıda da değinildiği gibi, Charles Jencks'in *The Language of Post Modern Architecture* adlı kitabında, Pruitt Igoe konut kompleksinin yıkılmasını, projenin çöküşüne neden olan tüm ekonomik ve ırk ayrımcılığı konularını göz ardı ederek, modern mimarlığın bitişinin sembolü olarak göstermesi³⁷ mitopoetik bir mit örneğidir. Dolayısı ile denebilir ki, her farklı mimarlık düşüncesi kendi mitini yaratırken, reddettikleri için bir karşı-mit oluştururlar. Modern Hareket'in kendisi rasyonalist bir dünya görüşü ile klasisizme, geçmişin kural ve düzenlerine bayrak açmış "mitoloji karşıtı mit" iken, tarihsel referanslarla biçim oluşturmayı öngören post-modern, ironik bir biçimde modern mimarlık mitinin bir karşı-mitidir.

Bruno Zevi (1918-2000) *The Seven Myths of Architecture* başlıklı yazısında, 60'lardan itibaren etkin olan post-modern mimarlığı eleştirirken, mimarlığın semboller ile benzeşimler arasında kaldığını, mit ile logos arasındaki çelişkiler ve mitolojik yorumlamalar labirentinde kaybolduğunu savunuyor. John Ruskin'in

1849'da yayınladığı *Seven Lamps of Architecture* adlı kitabında ele aldığı mistisizm içeren mitlerinden günümüze dek mimarlık dünyasını etkileyen mitleri değerlendiren Zevi, bu süreçte mimari yaratıcılıkta etkin olan yeni-yaratılmış mitleri irdeliyor. Dönemin post-modernist, tarihselci/ tarihe gönderme yapan sahte çözümlerini ve bu dönemde kullanılan mitik sembollerini eleştiriyor:

"Semboller kaçınılmaz olabilir. Fakat mimarinin özellikli enstrümanları olarak ya yere, mekânlara ve hacimlere özgüdürler, ya da post-modernist ürünlerin çoğunda olduğu gibi... yulmızca yapay ve dekoratifirler."

Zevi bu sembollerin en yaygın olanlarını;

"... Mağara (prenatal duruma dönüş), ev (aklın dişil muhafazası), orman (gizem, bilinmeyen, ya da ağaçlar, sütunlar veya bir mega yapı), labirent (macera, başarının farkında olmama ve başarısızlık), kule (vasatın üstünde olma tutkusu) ve roket (dünyadan kaçma)"³⁸

olarak sıralıyor ve gerçek mitin mimari ve çevresel kalite olması gerektiğini savunuyor.

Günümüzde, 90'lar sonrasının globalleşen dünyasında yepyeni ekonomik politikaların, hızla gelişen iletişim teknolojilerinin ve olanaklarının etkin olduğu, çoğulcu mimarlık üretiminin söz konusu olduğu post post-modern bir dünyada, değişen tasarım pratiklerine rağmen, yukarıda Zevi'nin sıraladığı sembollerin, halen daha dünyanın pek çok yerinde ısrarla kullanılıyor olması 70'lerden bu yana süren mimariye anlam kazandırma gayreti olarak görülse de, aslında mitik düşüncenin mimarideki yerini hâlâ koruduğunu düşündürüyor. Bu nedenle, günümüzde dahi mimarinin en önemli paradokslarından biri, rasyonel bir düşünme biçimi ile, mimari ürünlerin anlamını ya da tasarım yaklaşımlarının ardındaki mitik kökenleri ortaya çıkarma çabasıdır. Göge ulaşma çabası içindeki gökdelenlerden mağara (grotto)'lara, kristal netliğinde cam binalardan doğadaki biçimlenme süreçlerinden esinlenen *biyomorfik* tasarımlara değin doğrudan ya da giz-

38 Bruno Zevi, "Seven Myths of Architecture," *Social Research*, 52, No. 2, (1985): 422 (çeviri yazara aittir).

36 William Alexander McClung "The Matter of Metaphor: Literary Myths of Construction" *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 40, No. 4 (Dec., 1981): 279-288 (çeviri yazara aittir).

37 Katherina G. Bristol, "The Pruitt-Igoe Myth," *Journal of Architectural Education*, (1984-), 44, No. 3 (May, 1991): 163-171/168.

lenmiş olarak mitik söylemlerin sürdüğünü söylemek yanlış olmasa gerek. Bu nedenle, mimarlığın içinde bulunduğu toplumun değerlerinin doğru anlaşılması, yorumlanması ve uygulanmasını sağlamak için bir anlamda mitos/logos ilişkisini yeniden gözden geçirmek gerekiyor.

İşte bu nedenle bu kitap, özellikle ülkemizdeki örneklerden yola çıkarak mimarlık ve mit konusuna bir kapı aralamak isteği ile oluştu. Katkıda bulunan yazarlar, kendi ilgi alanları doğrultusunda mimari gelenekler, politika ve ideoloji ara kesitlerindeki karmaşık ilişkileri, yapı çevreyi biçimlendiren sosyo-politik ajanda-ya sahip aktörleri ve ister geçmişten gelen, ister yeni yaratılmış olsun, mitleri mimarlık açısından ele almaktadır.

Kitabımızın ilk bölümü, Suna Çağaptay'ın kaleme aldığı, bugün dahi dilimizde yaşamaya devam eden "Süleyman'ı geçmek" kavramı ile ilgili olan *Süleyman ve Tapınağının Bizans ve Osmanlı Görsel Kültürlerinde Mitleşmesi*. Süleyman Tapınağı, kutsal kitaplarda da yer alan önemli bir simgesel ve mimari örnektir. Doğaüstü güçlerle donatılmış olduğuna, denize ve göklere hükmedebileğine inanılan Süleyman Peygamber, bir tapınak inşa edilmesini emreder. 10. Yüzyılda Abu Mansur'un anlatımına göre:

"Emrindeki cinler Süleyman'a kristalden yapılmış, yüksek temeller üzerine oturan, sudan daha hafif, havadar, tamamı güneş ve ay ışığının içeri süzülebileceği şekilde şeffaf bir kubbesi olan ... bir tapınak inşa ederler."³⁹

Kuran'ın 27:44. Neml ayeti, MÖ. 10. Yüzyılda yaşamış olan, Batılı kaynaklarda Queen of Sheba olarak bilinen, Saba Melikesi Belkis'in, Tevrat'ta Kral olarak adı geçen, İslamiyetin ise peygamber olarak kabul ettiği Süleyman'ı, bu mabedde ziyaretini anlatır:

39 F. P. Bargebuhr, "The Alhambra Palace of the Eleventh Century," *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, xix, 1956, 116 Alıntı: Rosemarie Haag Bletter "The Interpretation of the Glass Dream-Expressionist Architecture and the History of the Crystal Metaphor" *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 40, No. 1 (Mar., 1981): 20-43.

"Ona: 'Köşke gir!' dendi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve eteğini yukarı çekti. Süleyman: 'Bu, billârdan yapılmış, şeffaf bir zemin-dir' dedi."

İhtişamı ile kendinden sonraki krallar ya da yöneticiler için bir referans olan bu yapının aslında gerçek olup olmadığı da bilinmiyor. Ancak Çağaptay'ın da değindiği gibi, ortaçağ Avrupası'nda da etkili olan ve üç kutsal din tarafından kabul görmüş ve farklı referanslarla ele alınmış bir yapı. Bu yapının kristal/ cam olma özelliğinin, aslında geçmişe karşı çıkan fonksiyonalist, rasyonalist Bauhaus okulunun da sembolü olması aslında ironik bir durum.⁴⁰ Doğanın mükemmeliyetine atıf yapan bir metaforun arka planında, aslında mistisizmden arınmış bir mitin sürekliliğini görmek mümkün. Bu durum aslında, mitlerin zaman zaman geri plana itilse de sürekli olduklarının, günümüze kadar yaşadıklarının bir göstergesi. Çağaptay, "Süleyman'ı Geçmek" başlıklı yazısında Bizans ve Osmanlı kültürleri içinde, bir güç sembolü haline gelmiş olan Süleyman Tapınağı'nı ve "Süleyman Miti"ni ele alıyor.

Kitabımız, dönemin ideolojik görüşleri doğrultusunda kentsel çevreyi biçimlendirirken mimarlığın yeni-mit yaratma aracı olarak kullanılmasını örnekleyen metinler ile devam ediyor.

İşıl Uçman Altınışık, İstanbul'un İmarı Meselesi ve "Güzel İstanbul" Miti, 1938-1949 başlıklı yazısında, Geç Osmanlı'dan Cumhuriyete evrilen bir kentin imarı konusunun, tek partili dönemin sonlarına doğru, yönetimin ideolojik görüşleri doğrultusunda, mitik bir söylem ile nasıl ele alındığını analiz ediyor. Nitelendirilme biçimi tarihsel olarak değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak Batılılaşma, asrileşme, modernleşme olguları olarak adlandırılan bir kapsamda ele alınan ve kentsel alanda terminolojik olarak "islah etme/sıhhileştirme, güzelleştirme/temizleme, yenileme/dönüştürme olarak karşılık bulan İstanbulluşma'nın tarihi içinde önemli

40 Bauhaus ve Kristal sembolizmi için bkz: Özen Eyüce "Allure Of The "Crystal: Myths And Metaphors In Architectural Morphogenesis," *Archnet-IJAR* 10, No.1 (Mart 2013): 131-142.

bir dönüm noktası olan “İstanbul’un İmarı” meselesine değiniyor. Buradan hareketle, güncel İstanbul gündeminden seçtiği “Uyuyan Güzel İstanbul” ve aynı metafora eklenilebilecek benzer anlatıların varlığından yola çıkarak; kentsel alanda yaşanan trajik değişimleri, kompleksiteleri, özgünlükleri ve tikellikleri aleyhine gelişen bir söylem dizgisi içinde anlamlandırmaya yönelik bir “alt metin” önerisi olarak da değerlendirilebilecek “Güzel İstanbul” mitini konu ediniyor. Dolayısı ile, birbiri içine geçmiş mitler ağı üzerinden, bir bakıma mimarlık tarihi içinde çokça tartışılan “güzel kent” mitlerini hatırlatırken, “güzelleşme” söylemlerini tartışıyor.

Nilay Gülmez, “Dev Eserlerin Encamı Budur” *İdeoloji, Mit ve Barajlar* adlı yazısında, benzer bir mit üretimi ve ideoloji ilişkisini, bu defa 1950’ler Türkiye’sinde, çok partili dönemin baraj inşası süreçlerinin üzerinden tartışıyor. Barthes’ın dile getirdiği gibi, mit ve ideolojinin birlikteliğini, dönemin söylemleri üzerinden analiz etmeye çalışıyor. Çok Partili dönemde inşa edilen bu barajlar Gülmez’e göre “Demokrat Parti’nin iktidarının devamı için anahtar olarak gördüğü kalkınma ve refahı tüm Anadolu’ya yayma girişiminin propaganda araçlarına dönüşüyor.” Gülmez yazısında, 1950-1960 yılları arasında baraj inşası ve barajla gelen yaşantılar üzerinden mit üretimi ve bu üretimin tezahürlerini/görünümelerini farklı bağlam ve ölçeklerde tartışıyor. Bu kapsamda önce, dünyada soğuk savaşın patlak verdiği ve Türkiye’nin de yüzünü Avrupa’dan Amerika’ya çevirdiği 1950’li yıllarda barajların Orta-doğu Coğrafyasında ve Türkiye’de hangi siyasi mücadelelere konu olduğu, siyaset üreten aktörler ve maruz kalan halk nezdinde nasıl ve hangi araçlarla mitleştirildiği üzerinde duruyor. Ardından, bu tartışmaların uzantısında Merkez’den farklı da olsa aynı amaca hizmet eden, Ege Taşrasında ve Orta Anadolu’da 1954-1960 yılları arasında inşa edilen beş büyük Baraj ve Baraj Yerleşimlerinden hareketle, modernle gelenekselin temasını ve sosyal/mekansal hiyerarşinin görünürlüğüne algılamak, anlamak, anlamlandırmak üzere; çelişki ve gerilimleri tirmandıran ya da uzlaştıran, farklılıkları törpüleyen ya da vurgulayan karşıt durumlar arasında gidip

gelen olağanlaştırmacı bir mekanizma olarak mitin mikro ölçekteki görünümüne odaklanıyor.

Efsun Ekenyazıcı Güney, *Bir Kentsel Mit’e Doğru: Maden/ci Kenti Zonguldak* adlı yazısında, bir zamanlar taşkömürü deyince ilk akla gelen şehir olan Zonguldak’ta, taşkömürü üretiminin kent merkezindeki mekânsal karşılığı olarak ele alınan maden ocakları ve lavuar tesislerinin kente etkilerini ele alıyor. Cumhuriyetin ilanının ardından yeni/modern bir ülkenin inşa çalışmaları kapsamında kalkınmanın anahtarı olarak kabul edilen sanayiye ve sanayi yapılarına verilen önemin Zonguldak’taki karşılığı olan bu tesislerin, Türkiye Kömür İşletmeleri olarak kuruluşundan, sonlandırılmasına değin yaşanan süreci, kentle olan ilişkilerini, bu sürecin aktörleri üzerinden tartışıyor. Günümüzde her ne kadar izleri kalsa da, taşkömüründen beslenen bir maden/ci kenti olma durumunun artık kentsel bir mite dönüşmeye başladığını savunuyor.

Mimarlık ve mitler arasındaki ilişkiyi mimari ürün üzerinden değerlendiren yazılar ile devam eden kitabımız tek yapıdan kente mit yaratımını sorguluyor.

Dürnev Atılğan Yağan, *İnşa Halinde bir Mit*, AKM İstanbul başlıklı yazısında, mitolojik bir hikâye olan, her seferinde küllerinden yeniden doğan Zümrüd-ü Anka kuşu ile özdeşleştirdiği AKM binası üzerinden, bir mimari ürünün ortaya çıkışının, kabul edilmesinin ya da reddedilişinin değişen politik görüşlerle nasıl ideolojik bir araç haline gelerek mitleştiğini, mit ve anti-mit kavramları kapsamında irdeliyor. Bir ulusun yeniden yapılanma sürecinde AKM’lerin önemine değinen yazısında Yağan, bir kentin imarında bir mimari ürünün, toplumsal gururu inşa etme aracı olarak öngörülen bir yapının, zaman içinde değişen politik görüşler doğrultusunda, nasıl anlam değiştirdiğini ve somuttan soyut bir kavrama dönüşen bir sembol olarak nasıl mitleştiğini ele alıyor.

Burak Altınışık, *Kelime ve Şey: “Öz” ve Sancaklar Camii* başlıklı yazısında, bir yandan geçmişte düşünürlerin önemle üzerinde durduğu, mit ve dil arasında ki ilişkiyi genişleterek mimarlık

ve dil ilişkisini tartışıyor ve mimarların mitopoetik ifadelere olan ilgilerini yorumluyor. Öte yandan, Emre Arolat'ın Sancaklar Camii'nin kütüphane duvarı üzerinde yer alan kitabesindeki: "biçimlerin ardında yatan özü arayan bir tasarım ürünü" ifadesi üzerinden "öz" kavramını irdeliyor. 19. Yüzyıldan bu yana mimarlık disiplini için önemli bir kavram olan "öz"ün bu yapı özelinde ele alınışındaki mitik ve hatta mistik yaklaşımı tartışıyor.

Melihat Küçükarslan Emiroğlu, *Bir Çağdaş Mit: Konut Marka Söylemlerinde Mahalle Kültürü* adlı yazısında, içinde yaşadığımız dönemde, İstanbul'da, Neo-liberalist politikalar doğrultusunda gerçekleşme olanağı bulan markalı konut çevrelerinin pazarlama stratejilerinde "mahalle kültürünün dirilişi"ni bildirerek bir çağdaş mit yarattıklarını öngörüyor. "Mahalle olgusunun", yeni yaşam çevrelerinde yaratılmak istenen bir gerçekliğe aracı olacak bir mit olarak kullandığını ve içeriğinde sarf edilen hiçbir göstergenin ve ilişkili kodların gerçekten var olmasına gerek duymadığını, yeni konut çevrelerinin reklam manşetleri ile mahalle kodlarını karşılaştırarak ortaya koyuyor.

Son olarak, Devrim Işıkkaya, *Türkiye'de Mitolojik Bir Anlatı Kültürü: Mimari Eskiz* başlıklı yazısında, Türkiye'de 1960-1990'lar arası mimarlık kültürüne önemli katkılarda bulunmuş olan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi mimarlık geleneğinin mesleğe bakış açısını ve tasarım sürecinde "eskiz"in mitolojik konumunu sorguluyor. Bu gelenekte, mükemmel anlatı - aktarı biçimi olarak kabul görmüş, makbul addedilmiş, mesleki yeterlilik ve kabiliyet işareti olarak esas alınmış, bir tür eşik taslak - resim niteliğinde olan mimari eskiz yapmanın zaten mükemmel olanın, yine mükemmel olması gereken tasviri olarak düşünülmesinin getirdiği kusursuzluk endişesinin sonuçlarını tartışıyor.

Metaforlar ve semboller ile dolu dünyamızda, geçmişten gelen ya da yeni yaratılmış mitlerin sonucu olarak üretilmiş mimari üretimleri anlamaya yönelik bu çalışmada keyifli okumalar dileriz.